

Реферат на тему: "З історії української освіти в діаспорі"

Тематично-літературні реферати

Реферат на тему:

З історії української освіти в діаспорі

Історія української діаспори, і зокрема її освіти, — багатоаспектне суспільно-культурне і політичне явище, в якому історія української школи і викладання в ній одного з провідних українознавчих предметів — української літератури — посідає в процесі культурного збереження української ідентичності надзвичайно важливе місце.

Українська художня література як вияв народного духу в художньому слові має особливу значущість для виживання українців за межами батьківщини. Література — це носій історичної пам'яті народу, його поглядів на мораль, зосередження народної символіки, це й естетичне освоєння світу через рідне художнє слово. За тисячі кілометрів від України рідна мова і література стали для переселенців найміцнішим ланцюгом, що єднає їх із Батьківщиною.

Розвиток українського суспільства в діаспорі, його культурні досягнення, непереможне прагнення зберегти в нових поколіннях любов до рідної мови, до історії й традицій свого народу мають безпосередній вплив на загальний зміст української освіти і на навчальні книжки зокрема. Історія створення читанок і підручників за межами України — важлива сторінка української педагогіки і методики літератури, цінний досвід для укладання нових навчальних книжок із рідної літератури у метрополії і в діаспорі. Дослідження цих досягнень є актуальним завданням сьогоденної української педагогічної і філологічної науки.

З усього різноманіття культурно-політичного життя українства для нас є важливим розглянути ті чинники, які спонукали і спонукають українські громади до утримання і розвитку власної школи (суботньої, недільної чи державних шкіл різних типів) і підручників, розглянути особливості навчальної книжки з літератури для дітей середнього і старшого шкільного віку та простежити роль суспільних, літературних і педагогічних чинників у формуванні змісту цих навчальних книжок.

На першому Всесвітньому конгресі українців у Києві (1992 р.) зазначалося, що за межами Української держави у 64 країнах нашої планети мешкає понад 12 млн. українців — майже третина нації. Гнані злою долею, наші земляки втікали від голоду, репресій, руїни до кращого життя. Українці є практично в усіх країнах світу, але компактно вони проживають (тобто мають громади) у Північній та Південній Америці, у країнах Європи, в Австралії та Новій Зеландії, у країнах Близького і Далекого Сходу і в так званій Східній діаспорі — республіках колишнього Радянського Союзу.

Деякі уточнені цифри про загальну чисельність українців за межами України дають автори довідника "Українські поселення". На 1970 р. розміщення українців у світі мало

таку картину: "3,5 млн. у Російській Федерації, щонайменше 2 млн. в інших республіках СРСР; приблизно 418.000 у країнах східної Європи (Польщі, Чехословаччині, Румунії, Югославії) і приблизно 2.340.000 у західному світі та Австралії" [1, 8].

Отже, практично на всіх континентах живуть сьгодні українці, і там, де це було можливо, вони розвивали і розвивають свою культуру, мають середні і вищі навчальні заклади, які забезпечуються підручниками і посібниками.

Західна українська діаспора (західні країни Європи, Америки та Австралія) зробила надзвичайно багато для збереження і розвитку національної культури.

Високий рівень політичної і культурної активності української спільноти у західному світі обумовлений кількома важливими факторами, зокрема тим, що у 2-й половині 40-х рр. за межами батьківщини опинилися сотні тисяч свідомих українців, які брали активну участь у боротьбі за незалежність України. Образну й емоційно забарвлену оцінку цій хвилі еміграції українців дав відомий письменник Улас Самчук у своєму публіцистичному дослідженні життя українських громад у західному світі "Слідами піонерів Америки" (1980 р.). Про переселенців із Західної України після закінчення 2-ї світової війни письменник зазначав:

"Все, що було витворено десятиліттями відродження від року 1848-го, культурної, політичної і господарської самобутності, покоління вихованців "просвіти", "Сільського Господаря", народних кооперативів, "Рідної школи", Пласту, політичних партій, сотні тисяч інтелігенції перестали існувати. Політики, церковні діячі, спеціалісти, поети, письменники, виховники, редактори, маси активних, фахових, освічених людей залишили землю предків. Як також члени легальних і нелегальних військових формацій — Карпатська січ, УПА, вояки Боровця-Бульби, Галицької дивізії... Все, що думало і діяло боротьбою, спротивом, нескоримістю, все це відійшло до західного світу, спочатку Європи, а згодом за океан, на всі континенти з перевагою Америки" [2, 45]. Вигнанці з рідних земель, вони повезли з собою видатні здобутки української науки, школи і мистецтва, народних традицій. На нових поселеннях українці активно включились у відродження своєї культури.

Так, коли радянська влада у кінці 1930-х років ліквідувала у Львові Наукове Товариство Шевченка, воно відродилося у Франції, об'єднало навколо себе науковий потенціал діаспори, видало понад 100 томів "Записок". У США діє Всеукраїнська академія наук, у Німеччині — Український Вільний Університет. На заході видано багатотомну "Енциклопедію українознавства" (Париж-Нью-Йорк, 1955-1984 рр.), створено десятки музеїв та бібліотек. На кінець 80-х р. у різних країнах світу нараховувалося близько 400 професорів українського походження. Українська діаспора видає десятки газет та журналів різноманітної тематики.

До культурних здобутків українства слід також віднести і величезну книговидавничу справу, розгорнуту на заході ще з давніх часів і розвинуту після 2-ї світової війни.

Історія українського книговидавництва в західній діаспорі має довготривалу історію, яку можна було б почати з церковних книг Святополка Фіоля, українського

першодрукаря, який протягом 1485-1491 рр. у Кракові на замовлення православних українських і білоруських магнатів надрукував кирилицею п'ять церковнослов'янських літургійних книг: Осмогласник-Октоїх, Часословець або Горологіум, Тріодь Цвітну і Постну та Псалтир.

Під час 2-ї світової війни, у зв'язку з другою хвилею еміграції українського народу, з рідних земель українське книгодрукування переміщується до Західної Європи. Головними осередками української видавничої справи стали Українське Видавництво у Кракові, видавництва "Пробоем", Українського Вільного Університету та педагогічного Інституту ім. М.Драгоманова, "Колос" у Празі; видавництво Українського Наукового Інституту в Берліні та ін. За підрахунками спеціалістів у самих тільки країнах Західної Європи (поза залізною завісою) з'явилося 2104 книжок і брошур (в тому числі 96 чужими мовами). З-поміж них 577 на суспільні теми, 557 із літератури і літературознавства, 295 на релігійну тематику, 172 із історії і географії, 148 загальних праць, 122 із мистецтва і спорту, 102 із прикладних знань, 98 із мовознавства [3, 86].

До вагомих досягнень у виданні української книжки у 50-80-х рр. у західному світі належать "Енциклопедія Українознавства", видана українською та англійською мовами, "Історія України-Руси" в 10 томах та "Історія української літератури" в 5 томах М.Грушевського, зібрання творів у 20 томах І.Франка та у 12 томах Лесі Українки, видання творів Т.Шевченка у 14 томах. Це — громадський, культурний і політичний подвиг українських книговидавців за кордоном.

Значним внеском в історію української церкви стали видання у 1952-1973 рр. "Documenta Romana Ecclesiae Catholicae in terris Ucrainae et Bielo-russiae" (Документи з римських архівів у 47 томах, опубліковані Українським Католицьким Університетом ім. св. Климентія Папи; "Monumenta Ucrainae Historica" ("Пам'ятки історії України"), зібрані Митрополитом Андрієм Шептицьким; видання у Баунд-Бруку Українською Православною церквою історії Української Православної Церкви у 13 томах; перевидання 1966 року спогадів О. Лотоцького "Сторінки минулого" в 4 томах. Справжнім подвигом треба назвати і здійснюване Маріяном Коцем видання "Українських народних мелодій" Зіновія Лиська в 6 томах у 1967-1971 рр. Доповнюють видавничу українську палітру "Записки НТШ" в 31 томі у 1948-1970 рр., "Аннали УВАН" у 12 томах у 1951-1972 рр., "Записки ЧСВВ" у 7 томах у 1949-1973 рр., "Наукові записки" УВУ у 10 томах у 1957-1969 рр., "Наукові Записки" УТГІ у 23 томах у 1960-1972 рр., книжкові видання Гарвардського Осередку Українських Студій у 6 томах у 1970-1973 роках.

Значні досягнення здобуло в західному світі українське письменство. У 50-х рр. ХХ ст. українські митці художнього слова західного зарубіжжя об'єднались у письменницьку організацію "Слово". Сьогодні вважається класикою творчість багатьох українських митців, зокрема Василя Барки, У.Самчука, Івана Багряного, Є.Маланюка, Е.Андієвської, О.Тарнавського, Ю.Тарнавського та багато інших. У Сполучених Штатах розвинулася критична і літературознавча діяльність П.Одарченка, Г.Костюка, Ю.Шереха-Шевельова, М.Гарасевич, Ю.Бойка та ін.

Після війни у західному світі зростала кількість українських бібліотек. Це бібліотеки оо. Василіян у Римі, Наукового Товариства ім. Т.Г.Шевченка у Сарселі й Українського Вільного Університеті в Мюнхені, бібліотеки УВАН й НТШ у Нью-Йорку, Української Православної Церкви у Баунд-Бруку, Українського музею у Стенфорді, музеїв-архівів у Чикаго і Клівленді, десятки приватних книгозібрань. Крім того, необхідно назвати українознавчі зібрання книжок у бібліотеці Конгресу США у Вашингтоні, у Публічній і Колумбійській бібліотеках у Нью-Йорку, в бібліотеці Вайденера у Гарвардському університеті, в бібліотеці Іллінойського університету в Урбана-Шампейн та ін.

На початку 90-х рр. продовжує виходити серія наукових видань Української Вільної Академії Наук у США. У кінці ХХ ст. кілька тисяч українських видань, що зберігаються у бібліотеках західного світу, було перенесено на електронні носії. Вони є доступними сьогодні для тисяч українців в усьому світі.

Значний внесок у розвиток педагогіки та методики української літератури й розробки підручників із літератури зробили вчені-методисти та вчителі-практики в країнах західного світу. Основні педагогічні і методичні ідеї стають доступними для закордонного українства завдяки таким педагогічним періодичним виданням, як "Рідна школа" (Нью-Йорк, США), "Життя і школа" (Торонто, Канада), "Рідношкільник" (Торонто, Канада), "Тема" (Саскачеван, Канада), "Інформаційно-методичний листок" (Вікторія, Австралія) та найновіше всесвітнє інформаційне періодичне видання "Відгукніться" (Торонто, Канада).

До надбань української педагогіки в західному зарубіжжі належать праці Г.Ващенко, Е.Жарського, М.Чарторийського, О.Кульчицького. З питань теорії методики літератури — К.Кисілевського, Л.Кисілевської-Ткач, Б.Шкандрія та ін.

Широко використовуються в західному світі читанки, підручники та хрестоматії для початкової і середньої школи К.Кисілевського, Л.Білецького, М.Дейко, П.Волиняка, І.Боднарука, В.Радзикеви́ча, М.Овчаренко, Д.Нитченка, Є.Федоренка та ін.

Слід відзначити, що довготривале існування української діаспори є унікальним явищем на тлі хоча б такого факту, як занепад потужного західного російського зарубіжжя. Про його згортання у 70-80-х рр. ХХ ст. дослідники духовних здобутків російської культури пишуть: "Російське зарубіжжя розпадалося під тиском нестримних асиміляційних процесів. Старше покоління повільно помирало. Молоді вважали себе вже не росіянами, а американцями і французами російського походження. Та і в роки багаторічної "холодної війни" багато хто краще вважав мовчати про своє російське походження. Організацій культурних, тим більше літературних, "нова" еміграція, на відміну від післяжовтневої, практично не створювала. Перші післявоєнні роки відзначалися тим, що утворювались потужні антикомуністичні центри, перш за все у США" [4, 9].

Прагнення українців зберігати свою ідентичність в умовах життя в західному світі часто виносить на обговорення широкої української громадськості. Так, характерними в цьому плані є оцінки української спільноти у праці Романа Ільницького

"Призначення українців в Америці" [5], виданій у середині 60-х рр. XX ст. Автор простежує основні концепції життя українців у Сполучених Штатах Америки і Канаді, що були вироблені українською громадою, та пропонує свою. Ця праця була підготовлена як рекомендації для Українського Конгресового Комітету Америки щодо керівництва соціально-культурним життям українських громад. Вона ще кілька років після свого виходу у світ обговорювалась українською громадськістю Америки і Канади [6].

Перелічені автором концепції, охоплюючи погляди основних прошарків українства за кордоном, включають і українське шкільництво, яке завоювало державний статус у таких країнах Заходу, як Бразилія, Аргентина і Канада, посідає важливе місце в культурному житті українців США (суботні школи).

Виділені автором домінуючі погляди на призначення українства за межами України можна звести до трьох позицій. Це: 1) українці прийшли на Захід на короткий час; скоро всі українці повернуться в Україну для побудови там незалежної держави, нового, демократичного і національно свідомого життя; 2) українці приречені на асиміляцію, і вони найближчим часом повинні розчинитись в іншомовному світі; 3) третя концепція виростає із таких міркувань: "Ми відверто кажемо, що в політичному сенсі хочемо стати повноцінними американцями і канадійцями, але так само відверто заявляємо, що хочемо бути американцями і канадійцями з українськими традиціями і з українською культурою" [7, 13].

Відзначимо, що остання концепція яскраво відбивається не тільки в суспільному житті, але й в освіті, в шкільництві, у змісті українських навчальних книжок усіх профілів.

У педагогічному аспекті цієї позиції розвитку української громади привертає увагу виховний ідеал українця. Він, зокрема, містить у собі такі положення:

"1) Будь добрим американцем: зберігай, продовжуй і збагачуй традиції своїх предків на цій землі. Пам'ятай, що ти є в шляхетнім змагу з англійцями, айришами, жидами, поляками і іншими етнічними групами за духове обличчя і матеріальну могутність американської нації...

3) Пам'ятай, що нація, з якої ти походиш, бореться за своє національне і соціальне визволення і що вона чекає на твою допомогу.

5) Сприяй розвитку української науки, літератури і мистецтва. Їх високий рівень буде найкращим вкладом українського духа в американську культуру.

6) Плекай українські традиції, звичаї й обичаї, українську мову, читай українську пресу і українські книжки, будь членом українських клубів і товариств. Будь характерним членом американської нації й української Громади" [8, 13-14].

Хоча пропоновані рекомендації щодо життя в діаспорі не мали ваги офіційного документу, їхній зміст відображав основні прагнення українства вільного світу у вихованні підростаючого покоління, став частиною освітніх запитів і вимог зарубіжної української громади щодо своїх наступних поколінь. Ці ідеї прямо чи опосередковано втілювались у навчальний процес, зокрема у підручники. Поруч із педагогічно-

виховними та літературними знаннями і вміннями певне вираження вони мали в читанках і підручниках із української літератури, впливали на світогляд школярів, їхню загальну поведінку у школі і вдома.

Так, наприклад, в оголошеному конкурсі на найкращого учня Українознавчої школи у м. Сиракузи (Канада) у квітні 1969 р. було висунуто ряд вимог, серед яких були і такі: учень мусить завжди говорити з українцями тільки рідною мовою. Кожного дня повинен прочитати не менше десяти сторінок української книжки. Добре знати життєпис Т.Шевченка, І.Франка та Лесі Українки. Вивчати по два вірші із творів згаданих поетів. Щонеділі та у свята вислуховувати уважно Божу службу та проповідь у церкві [9, 23].

Отже, збереження власної ідентичності гостро переймало українську громаду в західному зарубіжжі, що відбивалося на діяльності української школи, її планах та завданнях. І це цілком зрозуміло, бо саме зі школою українська громада пов'язувала своє майбутнє та можливість вберегти нові покоління українців від асиміляції.

Східною діаспорою прийнято називати республіки колишнього Радянського Союзу, де компактно проживають українці. Це Росія (Поволжя, Кубань, Далекий Схід), Казахстан, Татарстан, Білорусь та ін. Першими учасниками великого переселення українців на Кубань, за межі України, були козаки ліквідованої у 2-й пол. XVIII ст. російським царатом Запорізької Січі. Пізніше сотні тисяч українців у пошуках землі для господарювання та кращої долі часто під тиском імперської російської влади переселялись у східні регіони Російської імперії.

Історія східної української діаспори сповнена прагнень тисяч українців розвивати власну культуру й освіту у місцях свого компактного проживання. Мрії про власну рідну школу частково були здійснені у 20-30-х рр. XX ст.: у багатьох республіках Радянського Союзу відкрилися тисячі початкових і середніх українських шкіл, технікуми, кілька українських факультетів переважно педагогічного напрямку. У цей час українські школи у республіках СРСР забезпечувалися підручниками, укладеними і виданими в Україні. Разом із тим на Північному Кавказі (Ростов-на-Дону, Краснодар) у кінці 20-х-на початку 30-х рр. почали видаватись оригінальні підручники з елементами української регіональної історії, культури і літератури. Першими кубанськими авторами-укладачами навчальних книжок із української літератури стали П.Гребінник, Л.Гринь, В.Очерет, К.Обловатий, Г.Майданник, Ф.Пестушко, Ю.Таран та ін.

Питанням регіонального змісту навчання на Північному Кавказі приділялася посилена увага. Так, в одному з місцевих освітянських документів наголошувалося: "Слід висунути рішучу потребу сучасного моменту — вивчення місцевого фольклору кубанського. Кубань із її багатим мовним скарбом з цього боку зовсім не вивчена. А між тим вона не була ізольована від України. Весь час був щільний зв'язок між цими частинами колишньої Росії ще з дореволюційних часів..." [10, 66].

Процес українського духовного відродження на території Росії і в інших республіках СРСР, починаючи з 1932 р., було припинено тоталітарним сталінським режимом. Сотні тисяч українських дітей залишились там і залишаються досі без рідної

школи, української книжки.

Протягом 1920-х-1950-х рр. в Радянському Союзі відбувалося штучне перемішування народів, яке пояснюється намаганням влади створити імперію з однорідним зрусіфікованим етносом, назва якому "єдиний радянський народ". Тільки в 1926-1939 рр. з України на Далекий Схід, в Сибір та Сахалін вибуло 2,8 млн. осіб. З районів СРСР в Україну у цей період було переселено (переважно росіян) понад 220 тис. осіб. Підтримувалось владою та економічно стимулювалось переселення українців до республік Середньої Азії, Прибалтики, Кавказу і одночасно оселення в Україні осіб із цих республік. Українці в республіках СРСР не мали національних прав. Духовне відродження українства у 20-х рр. ХХ ст. виглядає як видатний, але короткотривалий сплеск української духовності.

З початку 1990-х рр. у східній діаспорі почалися процеси відродження українського шкільництва, культури. Постають українські земляцтва (Нижньовартовськ, Барнаул, Якутськ, Амурська обл., Душанбе, Таллінн, Кубань, Східна Слобожанщина (Курська, Білгородська і Воронізька області Російської Федерації). Українські громади відкрили недільні школи в Москві, Алма-Аті, Єревані, Вільнюсі, Владивостоці, Краснодарі, Ризі, Таллінні та в ін. містах.

Отже, в східному українському зарубіжжі відкриваються перспективи розвитку української освіти і шкільництва, а з ними намічаються і вироблення новітніх концепцій українських підручників взагалі і з української літератури зокрема. Досвід такої роботи у минулому, особливо у 20-х рр. ХХ ст., вартий ретельного вивчення вітчизняною наукою.

Без сумніву, підручники і посібники з рідної літератури в діаспорі створюють основу для вивчення дітьми рідного художнього слова. Саме від їхнього рівня науковості і практичної доцільності значною мірою залежить успішне засвоєння літератури, а отже і формування відповідних культурних цінностей в українських дітей у діаспорі.

Підручник із української літератури у діаспорі є багатофункціональним педагогічним явищем, що розвивається за об'єктивними законами удосконалення навчальної книжки і є підвладним впливам педагогічної науки і запитам суспільства в галузі освіти. Важливий внесок у науку створення навчальної книжки з літератури додає освіта в західній і східній українській діаспорі.